

Verboden Kringen

Henk Buijks

Hans Willems en Bram Steketee, *Verboden Kringen. Vrije schootsvelden en inundaties rond 's-Hertogenbosch in de 19^e eeuw*, Adr. Heinen: 's-Hertogenbosch, 2003. ISBN 90-7070-666-0, 140 blz., illustraties, bijlagen, register, 20,95.

29

Een boek met een prikkelende titel neem je graag ter hand! Wat verboden is trekt aan, en het moet gezegd: het boek van bouw- en cultuurhistoricus Willems en ingenieur (en oud-medewerker van Rijkswaterstaat) Steketee zag er dermate smakelijk uit dat deze recensent het pas na enkele uren neerlegde. Het kwam vervolgens te staan naast twee andere, nog vrij recente werken over de 'natte' geschiedenis van de Brabantse hoofdstad die eveneens (mede) ontsproten zijn aan de pen van Steketee.¹ Centraal in deze studie staan enerzijds de 'verboden kringen'. Deze werden in de negentiende eeuw wettelijk ingesteld om het schootsveld rondom militaire vestingen vrij te houden van bebouwing en andere beschuttingsmogelijkheden. Anderzijds gaat het verhaal over het onderwaterzetten van de omgeving, een tweede manier om de vesting te beschermen. Rondom de vesting 's-Hertogenbosch bestond al eeuwenlang een fijnmazig netwerk van dijken, sloten en sluisjes, waarmee op grote schaal kon worden geïnundeerd. Toen vanaf omstreeks 1850 de stad werd ontsloten door de aanleg van wegen en spoorrails en ook de eerste grootschalige stadsuitbreidingen op de tekentafel lagen, botsten deze ontwikkelingen op de verboden kringen en de inundaties.

Voor hun relaas over het krachtenspel dat zich toen ontwikkelde, putten de auteurs met name uit een tot nu toe vrijwel onbekende bron, het Verbaal Archief van het ministerie van Oorlog, dat berust in het Nationaal Archief te Den Haag. Het bevat onder meer de correspondentie van het ministerie met zijn inspecteurs, commandanten en, niet in het minst, met de gewone burgers. Dit materiaal is aangevuld met schitterend kaartmateriaal, ook uit andere archieven.

Na een algemeen hoofdstuk over de landelijke strategie en de positie van de vesting 's-Hertogenbosch daarbinnen gaan de auteurs in op de inundaties en de vrije-schootsvelden rondom de Bossche vestingwerken (inclusief de versterkingen Anthonie, Isabella, de kampen Hintham en Vught, Orthen Herven, Blauwe Sluis en Crèvecoeur). Daarbij komen de Kringenwetten van 1814 en 1853 uitvoerig ter sprake. In het lange derde hoofdstuk wordt ten slotte geconcretiseerd wat de vestingproblematiek betekende voor de mensen die leefden en werkten in dit gebied. Aan de orde komen achtereenvolgens bebouwing in en bij de dorpen rondom 's-Hertogenbosch, ontginningen, straat- en spoorwegen, waterbouwkundige werken, beplantingen en begraafplaatsen.

Het spreekt in een zo waterrijk en laaggelegen gebied voor zich dat bij vrijwel al deze thematieken de waterstaat om de hoek komt kijken. Maar het loont de moeite om met name naar de waterbouwkundige werken te kijken. Met de auteurs realiseert de lezer zich dat de tracékeuze van de Zuid-Willemsvaart nabij de stad is bepaald door militair-strategische belangen. En dat zelfs na de opheffing van de vestingstatus de hoogte en de sterkte van de kanaaldijken nog lange tijd werd bepaald door de noodzaak tot inunderen. Verder blijkt dat het ministerie van Oorlog-een dikke vinger in de pap had bij de verbetering van de afwatering van de riviertjes de Dommel en de Aa, waarvoor speciale waterschappen in het leven waren geroepen (De Dommel, in 1863, en De Beneden Aa in 1864). Ook de waterschappen ten noorden en noordoosten van de stad kwamen voortdurend de mannen van Defensie tegen. Zo had de Polder van Empel en Meerwijk voor de verzwaring van de Maasdijk bij Fort Crèvecoeur een speciale vergunning van de koning nodig. En toen in 1846 een doorbraak dreigde van de Rosmalense ringdijk, kon het bestuur van de Polder van der Eigen niet zomaar grond halen bij het nabijgelegen Fort Willem.

Enkele minpuntjes vallen in het niet bij al het goede dat deze publicatie te bieden heeft. Ze hebben vooral met de vormgeving te maken. Uitgangspunt daarbij is een rasterpatroon dat op zich prima past in een boek waarin zoveel kaartmateriaal is afgebeeld. Van paginagroot afgebeelde kaarten komen binnen afzonderlijke rasters

1-- D. Hoogma en A. Steketee, *'s-Hertogenbosch waterstad; Een historische waterstaatkundige verkenning* ('s-Hertogenbosch 1996); B. Steketee, *Waterstaatkundige werken in 's-Hertogenbosch; Een cultuurhistorische inventarisatie* (Utrecht 2000).

fragmenten terug, al dan niet in negatief beeld. Vaak wordt de blik daardoor gefocust op een relevant detail, maar soms doet het resultaat meer denken aan ‘Spielei’ van de vormgever en raakt de functionaliteit zoek. In het verlengde hiervan enkele foutjes: de spoorlijn naar Antwerpen liep via Roosendaal en niet via Bergen op Zoom (afb. 68) en bij afb. 71 gaat het om het spoorwegtracé ten zuiden van Breda in plaats van Tilburg. En op afbeelding 61 is Fort Crèvecoeur ten onrechte gedeeltelijk weggesneden.

Maar zoals gezegd, de pluspunten hebben in deze ‘verboden vrucht’ ruimschoots de overhand. Het is te hopen dat meer onderzoekers zich gaan verdiepen in het Verbaal Archief van het ministerie van Oorlog. En indien zij hun resultaten publiceren, zullen zij die zeker vergezeld moeten laten gaan van de overvloed aan kaartmateriaal die hier getoond is.